

Sebastian Jądzewski

Universitetet i Gdańsk

finsj@univ.gda.pl

Ragnarök och nordisk hårdrock

Att översätta medeltida skalders verk till nutida extrema ljud

Den här artikeln är en del av mitt doktorandarbete som handlar om nordisk hårdrock inspirerad av fornnordisk mytologi. Mer specifikt rör det sig om ragnarök-motiv i olika sångtexter fast inte bara det. Min avsikt är att visa på vilket sätt moderna hårdrocksband från Norden presenterar det gamla nordiska arvet i sin konst samt av vilka skäl dessa grupper tar upp just ett sådant ämne. Med andra ord – och här tänker jag på konferensens ledmotiv – ska jag försöka förklara hur moderna hårdrocksband översätter medeltida skalders verk till nutida extrema ljud. Hela frågan ska göras klarare genom bland andra ett par utdrag ur en sångtext skriven av Ørjan Nordvik som är sångare och basist i det norska bandet Helheim.

Till att börja med ska man ställa en fråga om vad det är som egentligen är översatt. Eftersom jag redan har skrivit att det rör sig om nordisk mytologi, kan en annan fråga angående detta lyda: Varifrån får man kunskap om nordisk mytologi? Och då tänker man framförallt på två ”väsentliga” verk skrivna av skandinaviska skalder på medeltiden. Det ena heter *Den poetiska Eddan* och det andra *Den prosaiska Eddan*. På omslaget till det första, översatt till svenska av Erik Brate, läser man: ”I *Den poetiska Eddan* finns det mesta av den nordiska mytologin bevarad. Här samlas en brokig skara av gudar, halvgudar, valkyrior, hjältar och jättar i en fornnordisk miljö som skummar av liv”¹. Omslaget till det andra verket i översättning av Jesse Byock innehåller följande text: ”*The prose Edda*” is the most renowned of all works of Scandinavian literature and our most extensive source for Norse mythology. Written in Iceland a century after the close of the Viking Age, it tells ancient stories of the Norse creation epic and recounts the battles that follow as gods, giants, dwarves and elves struggle for survival”². Om dessa två litterära texter och deras betydelse för forskning kring fornnordisk mytologi skriver Artur Szrejter i sin bok *Mitologia nordycka. Opowieści o bogach mroźnej północy*³:

Den germanska mytologin hade mer tur än den slaviska. Visserligen lyckades man utrota germansk hedendom lika effektivt, men på det fjärran Island fanns det på medeltiden utbildade människor, som tog beslut att överföra förfädernas arv till de efterkommande generationerna genom att skriva ner berättelser om germanska gudar. Därigenom skapades de två Eddorna: *Äldre (Poetiska)*, som innehåller anonyma sånger om gudar och hjältar, och *Yngre (Prosaiska)*, som skrevs i prosastil av den mest framstående isländske historikern på medeltiden, Snorre Sturluson. Den utvidgar vissa mytologiska tråd kända från *Den äldre Eddan* och tillägger nya⁴.

Just när det gäller *Den prosaiska Eddan* kan det möjligtvis uppstå lite diskussion kring Snorre Sturluson, som vissa kanske inte skulle kalla för skald men i och med att hans verk innehåller utdrag ur *Den poetiska Eddan* och anvisningar angående vissa poetiska grepp som skalderna begagnade sig av, anser jag att begreppet "skald" kan passa också honom.

De två ovananförda bitarna ur båda eddorna avslöjar innehållet i dem. Ett av de motiv som finns där och som jag valde till mitt arbete handlar om den fornnordiska världens sista dagar, alltså apokalypsen, som ofta heter Ragnarök. Det är just den del av det mytologiska stoffet som jag är mest intresserad av just nu och som jag vill sätta fokus på medan jag fördjupar mig i mytologiinspirerad hårdrock.

Ragnarök är ett av de vanligaste motiv från nordisk mytologi som förekommer i hårdrocksmusik. Sökmotorn på den för närvarande viktigaste internetkällan för information om hårdrocksband heter *Encyclopaedia Metallum: The Metal Archives*, och den anger att det är drygt 200 band som använt ordet Ragnarök eller Ragnarök i titlar på sina sånger⁵. Bland dem är det grupper ifrån Norden som har varit mest betydelsefulla och inflytelserika. Redan den ovannämnda siffran gör det värt att se närmare på detta ämne, fast det finns en del mycket mer allvarliga anledningar till intresse för denna fråga, speciellt vad beträffar de nordiska artisterna, vilket jag senare återkommer till.

När man granskar de sånger om Ragnarök som band från Norge, Sverige eller till exempel från Island skapar, dyker en mer nyanserad bild upp och det visar sig att olika sångtexter förtäljer olika historier anknutna till Ragnarök. Det kan exempelvis vara enskilda händelser som är presenterade i sångtexter – Tors kamp med Jormungand eller en bild av muspelheimjättar som närmar sig Vigrid, den stora slätt, där hela ragnarökslaget ska utkämpas. Det kan också vara vissa figurer såsom Loke eller Jormungand som är centrala i sångtexterna. I vissa fall presenteras också en generell vision av apokalypsen som innefattar en rad olika händelser och personer. Det kan hända att enskilda

ragnarökinspirerade texter ingår i en större helhet där apokalypsen fungerar som huvudpunkt och ledmotiv. Exempel på sådana helheter – album – är det svenska bandet Amon Amarth's skiva *Twilight Of The Thundergod*⁶ eller det isländska Fortíð, *Völuspá Part III: Fall of the Ages*.⁷

Detta var ett kort nedslag i det översatta materialets innehåll och nu går jag över till frågan om vem som är översättare. I min forskning sätter jag som sagt fokus enbart på de grupper som har sitt ursprung i Norden. Anledningarna är fler och en av dem är att de mest kända och uppskattade grupperna kommer just från de skandinaviska länderna. Ett annat skäl till detta är att det var just i Norden, och närmare bestämt i Sverige, som nordisk-mytologiinspirerad hårdrock dök upp och utvecklade sig till en känd och inspirerande genre, i alla fall i metal-musikmiljö. Något som bevisar de nordiska gruppernas inflytande är att det exempelvis uppstår band utanför Nordens gränser såsom det ryska Svartby eller Alvheim som sjunger respektive på svenska och på norska och vars texter handlar om Skandinavien-relaterad folktro och mytologi.

När det gäller själva begreppet ”hårdrock”, skulle jag vilja föreslå två definitioner. Den ena är gjord av den svenske forskaren Lars Liliestam och är ganska enkel:

Begreppet hårdrock [...] etablerades i början av 70-talet, och det är en delgenre inom rockmusiken som delvis levt sitt eget liv vid sidan av rockens mainstream och hitlistorna. Den har ibland varit starkare och ibland svagare och har sedan 80-talet splittrats upp i en stor mängd delgenrer: thrash metal, death metal, speed metal, black metal, doom metal, rap metal, hard core etc. Skillnader mellan dessa genrer är ibland uppenbara men i vissa fall mycket svåra att urskilja om man inte är insider och mycket kunnig kännare⁸.

Den andra präglas av en mer akademisk karaktär och är skapad av den amerikanske författaren Robert Walser: ”Heavy metal’ now denotes a variety of musical discourses, social practices, and cultural meanings, all of which revolve around concepts, images, and experiences of power”⁹. En av de diskurser som Walser nämner är musik skapad av det i början nämnda bandet Helheim, vars textbitar jag senare kommer att presentera här. Nu ska jag bara tillägga att gruppen bildades år 1992 i Bergen och tre år efter sin uppkomst utgav norrmännen sitt första fullängdsalbum *Jormundgand*, vars titelspår används av mig i den här artikeln. Med tanke på den musik som Helheim spelar beskrivs de som ett black metal band men när man tar hänsyn till deras inspirationskälla brukar etiketten ”viking metal” dyka upp.

Oavsett vilket namn man väljer är det viktigt att säga att metal, eller

hårdrock, vilken man kan uppfatta som det så kallade target language – återigen kommer konferensens ledmotiv fram – består utav vissa viktiga delar – själva ljudet, det visuella planet och sångtexterna. Med utgångspunkt i detta kan man påstå att sådana hårdrocksmusiker som Helheim översätter det mytologiska stoffet till följande språk:

- musikspråk
- bildspråk
- skriftspråk

För att analysera på vilket sätt man översätter till det sistnämnda utnyttjar jag en teori skapad av den franske litteraturvetaren Michael Riffaterre. Hans teori bygger på intertextualitet och ett begrepp som fransmannen kallar hypogram, vilket innebär en preexisterande text, fras eller ord som kan uppenbara sig i andra texter under olika former som till exempel citat eller litterär allusion¹⁰. I mitt arbete är det *Den poetiska Eddan* och *Den prosaiska Eddan* som fungerar som hypogram.

Det föreligger ett par sätt att översätta de två verken till sångtexter. Vid en närmare undersökning kan man se att en del nordiska band använder direkta anföringar ur dessa verk, vilket innebär att de helt enkelt tonsätter existerande medeltida verk. Ibland skapar musikgrupper sina egna texter kring vissa mytologiska händelser och det förekommer också att båda sätt kombineras så att man får citat och en egen insats samtidigt i en sångtext. Detta innebär att en rad medel används såsom exempelvis citat, anspelningar, metaforer eller tydliga referenser. Framhållas ska att förutom det mytologiska innehåll som finns i de eddaiska verken, består det intertextuella planet i sångtexterna också av vissa poetiska former som förekommer både i *Den poetiska Eddan* och *Den prosaiska Eddan*. I tillägg ska man nämna att i vissa fall ger musikerna sin mottagare en chans att öka hans eller hennes förståelse av sångtexterna genom att skriva egna kommentarer kring dem eller att uttrycka sig om dem på ett icke-sångtextligt plan. Nedan följer ett par exempel varav jag i det första jämför Ørjan Nordviks egen text med anknytning till ragnarök med dess hypogram, vilket utgör ett utdrag ur *Den poetiska Eddan*:

Nå ser man intet grønt alt ligger i et askehav
Og alt det som var skjønt ligger nå i undergang
Jorden er et åpent sår som sakte synker bort
Ingen flere leveår alt er bare sort¹¹

Och så hypogrammet:

Solen börjar svartna, jord sänkes i havet,
från fästet falla flammande stjärnor;
upp ångar imma, och elden lågar,
hettan leker högt mot himlen själv¹²

Korrespondensen mellan dessa två texter är tydlig – bägge hänvisar till det nordiska universumets sista stunder och i båda fall är bilden av apokalypsen ytterst dramatisk. Dessutom är dessa beskrivningar väldigt åskådliga. Likheterna är mest påtagliga när det gäller jorden – i bägge fall ser man den försvinna i vatten: ”jord sänkes i havet” – ”jorden (...) som sakte synker bort”. Med en indirekt likhet har vi att göra när det gäller solen. Medan man i *Eddan* läser att den håller på att svartna, ser man i Nordviks sångtext själva resultatet – ”nå ser man intet grønt (...), alt er bare sort”. Samma sak gäller den brinnande världen. *Eddan* sätter fokus på processen medan Helheims sångtextskrivare koncentrerar sig på den slutliga effekten – ”alt ligger i et askehav”.

I det andra exemplet, som består av sångens slutliga verser, kan man märka att de norska musikerna inte bara utnyttjar innehållet i skaldernas verk utan också hänvisar till den poetiska form som finns där. I detta fall rör det sig om ett grepp som man brukar kalla för kenning, alltså en sorts metafor som bygger på att man istället för namn på person eller sak nämner något annat, som syftar på denna person eller sak¹³. Sångtextbiten ifråga är som följer och kenningar är markerade med kursiv:

Død er *havets hersker*
Død er *ondskapens mørke flod*
Død er *Lokes sønn ormen som omslynger Midgard*
Død er *ormen som aldri slapp løs for tidenes strid*
Død er Jormundgand som entret mørkets favn¹⁴

I detta fragment kan man spåra så många som fem kenningar varav alla hänvisar till huvudpersonen i Nordviks text, alltså Jormundgand. Tidigare i texten förekommer en kenning till som också handlar om Jormundgand – ”hersker over dypet”¹⁵.

I det tredje exemplet skulle jag vilja ta upp diverse tecken som inte tillhör själva sångerna men som ändå spelar en viktig roll i att förstå sångtexternas budskap. Ett exempel på detta är intervjuer med musiker i olika sorts tidningar. När man läser följande yttrande från Helheims sångare och basist, kan man förstå varför bandet skapar just sådana sånger som ”Jormundgand”. Det finns ju en tydlig koppling mellan

sådana åsikter och sånger inspirerade av nordisk mytologi. Här följer två utdrag ur en intervju för en engelskspråkig hårdrockstidning *The Metal Observer*: "Monotheistic religions are disgusting in any way or form and must be demolished forever. Fortunately Norway isn't one of the most religious countries around, but we're still considered a Christian protestant country and we still have a state-church"¹⁶. Och det andra yttrandet: "This is what I'm about. A modern pagan that finds peace in the Norse"¹⁷. Som man kan läsa här påstår sig Nordvik vara en nutida hedning med en utpräglad negativ inställning till världens stora monoteistiska religioner. Han framstår som en person som inte bara är intresserad av det fornnordiska utan som också är intresserad i att behålla sina förfäders tro och seder. Mytologiinspirerad musik blir i detta fall också en väg att föra fram sina livsåskådningar. Med sådan kunskap förstår mottagare till Helheims musik något bättre varför bandet väljer sångtexter inspirerade av nordisk mytologi. Detta blir ännu mer intressant när man tänker på sådana begrepp som motstånd och uppror som vanligtvis tillskrivs hårdrocksmusik. Såsom det står i Robert Walsers *Running with the devil*: "(...) heavy metal musicians explore the images of horror and madness in order to comprehend and critique the world as they see it"¹⁸. Tidigare i boken skriver Walser om "rebellious (...) aspects of heavy metal"¹⁹. När man alltså granskar Nordviks text i "Jormundgand" och hans yttrande i *The Metal Observer* kan Helheims musik uppfattas som kritik mot bland andra kristendomen.

När det gäller översättning till musikspråk är det Werner Wolfs vetenskapliga bidrag som jag använder. Den bygger på begreppet intermedialitet som visar på vilket sätt man kan jämföra musik med text och därigenom förstå ljudens betydelse i hela sammanhanget: "To start with, one should say that music, in musical compositions, is indeed basically comparable to literature in that it consists of complexes of discrete units in which (chains of) signifiers (...) are or can be related to signifieds or at least to particular functions and thus do have meanings"²⁰. I ett annat intressant fragment skriver Wolf:

As regards the imaginative dimension of musical meaning, it is a fact that music has the ability (...) to trigger a process in the listener whereby acoustic material becomes transformed into an imaginary visual material. Admittedly (...) this kind of music-generated visualization may be extremely vague and subjective (...). Yet one must nevertheless acknowledge that this translatability of music into images is sometimes consciously exploited by composers (...)²¹.

Om man följer både texten och musiken i Helheims "Jormundgand" kan man inse att det föreligger en hel del element som motsvarar

varandra i båda medier. I hela sångtexten är stämningen orolig och dyster. Undergångsbilden är tydlig och Ragnarök går snabbt i uppfyllelse i texten. Innehållet i den gör att man lätt kan föreställa sig den mörka framtidsvisionen. Precis samma adjektiv som jag nyss använt skulle kunna tillämpas på själva ljuden som bandet skapar. Dessa ljud kan beskrivas som intensiva, ”brusiga”, dystra och oroväckande. Även sångarens röst tycks vara med om att skapa en sådan oroande stämning. Det intressanta är att han sjunger på norska i form av Bergendialekt, vilket gör att hela budskapet känns ännu mer kopplat till de medeltida nordiska skalderna och deras mytologiska verk. Tilläggas ska att i många fall (också i en del sånger om Ragnarök) använder hårdrocksband som Helheim element av folkmusik vilket skapar påtagliga referenser till medeltiden och det folkliga. På albumet *Jormundgand* finns också en låt som bara består av ritualistiska skrik som kallas för galdr och som man associerar med guden Oden. Det är ett element till som gör en sång som ”Jormundgand” till ett verk som i mycket stor grad är inspirerad av fornordisk konst och tradition.

Vad beträffar översättningen till bildspråk är det tänkbart att stödja sig en gång till på en teoretisk ansats som bygger på intertextualitet. Med bildspråk menar jag diverse visuella former med anknytning till skaldernas verk och den verklighet som återspeglas där. Det är sådana former som bandfoton, albumomslag, sångböcker och exempelvis bandlogo. Om vi tar det sistnämnda och väljer Helheims logo märker vi att det är inspirerat av en text i *Den prosaiska Eddan*. Nedan följer bandets logo:

Den föreställer ingången till döds gudinnan Hels rike, vars korta beskrivning står att finna i Snorre Sturlusons verk: ”(...) an enormous dwelling, with walls of immense height and huge gates”²². Om vi sätter fokus på bandfotona är det inte sällan som musiker i hårdrocksband som Helheim är utklädda till vikingakrigare med full utrustning. Allt detta förstärker sådana gruppers budskap och bidrar också till att mottagaren förstår sig bättre på hela spelet.

Till slut kommer en viktig fråga till och det handlar om anledningar till att man skapar hårdrocksmusik inspirerad av nordisk mytologi. Några tänkbara svar på detta har redan förekommit i denna artikel men för att få en klar bild ska jag upprepa dem. Den mest uppenbara anledningen är att musiker som sysslar med denna sorts konst är intresserade av dess föremål. Att göra detta blir samtidigt ett sätt att finna, framhålla och bevara sin identitet och sina kulturrötter. En noggrann undersökning av sångtexterna samt det icke-sångtextliga planet – såsom intervjuer eller bands hemsidor – visar att mytologiinspirerade låtar kan bli uppfattade som ett uttryck för en negativ inställning till

vissa religioner och generellt sett som en väg att presentera sina åsikter. Det rör sig alltså om att skapa musik med budskap, att bilda en form av konstnärligt uttryck som får dess mottagare att tänka efter och fördjupa sig i det presenterade stoffet. Formen som skapas innehåller flera referenser till sina hypogram – de eddaiska verken – och dessa referenser förekommer inte bara på sångtextplanet utan också i musiken och det visuella. Den nordisk-mytologiinspirerade hårdrocken skapad i Norden är således ett kulturfenomen som förtjänar uppmärksamhet inte bara inom musikvärlden utan också inom vetenskapskretsarna.

Noter

¹ *Eddan. De nordiska guda- och hjältesångerna*, översättning av Erik Brate, Uddevalla 2004, Norstedts Förlag.

² Snorre Sturluson, *The prose Edda*, översättning av Jesse Byock, London 2005, Penguin Books.

³ pl. Den germanska mytologin. Berättelser om den frostiga nordens gudar (min egen översättning – S.J.)

⁴ Artur Szrejter, *Mitologia germańska. Opowieści o bogach mroźnej Północy*, Gdańsk 2006, Wydawnictwo L&L, s. 35–36.

⁵ Encyclopaedia Metallum: The Metal Archives, URL: <http://www.metal-archives.com/index.php> (19.10.2009).

⁶ Amon Amarth, *Twilight of the Thundergod*, CD, Metal Blade Records 2006.

⁷ Fortíð, *Völuspá Part III: Fall of the Ages*, CD, Schwarzdorn Production 2010.

⁸ Lars Lilliestam, *Svensk rock. Musik, lyrik, historik*, Göteborg 1998, Bo Ejeby Förlag, s. 128.

⁹ Robert Walser, *Running with the devil. Power, gender, and madness in heavy metal music*, Middletown 1993, Wesleyan University Press, s. 2.

¹⁰ Michael Riffaterre, "Det referentiella felslutet", i Claes Entzenberg och Cecilia Hansson (red.), *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion, del 2*, Lund 1991, Studentlitteratur, s. 151.

¹¹ Helheim, *Jormundgand*, CD, Karisma Records 2006 (1995).

¹² *Eddan* 2004, s. 14.

¹³ Apolonia Załuska-Strömberg, "Wstęp", i *Saga o Gunnlaugu Węzowym Języku* (översättning av Apolonia Załuska-Strömberg), Wrocław 1968, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, s. XXXIII.

¹⁴ Helheim 2006 (1995).

¹⁵ Helheim 2006 (1995).

¹⁶ Ørjan Nordvik, i *The Metal Observer*, URL: <http://www.metal-observer.com/articles.php?lid=1&sid=4&id=14477> (23.06.10).

¹⁷Ørjan Nordvik, i *The Metal Observer*, URL: <http://www.metal-observer.com/articles.php?lid=1&sid=4&id=14477>(23.06.10).

¹⁸Walser 1993, s. 170.

¹⁹Walser 1993, s. XVI.

²⁰Werner Wolf, *The musicalization of fiction. A study in the theory and history of intermediality*, Amsterdam 1999, Rodopi, s. 23.

²¹Wolf 1999, s. 28.

²²Sturluson 2005, s. 39.